

گزارش کوتاه

مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان

دوره ۱۷، آبان ۱۳۹۷، ۷۸۹-۷۹۸

ارزیابی غلظت دی‌اکسید کربن کلاس‌های درس شهرهای بابل و گناباد در سال ۱۳۹۷ و ارتباط آن با تهویه و دمای کلاس‌ها: یک گزارش کوتاه

احمد زارعی^۱، عبدالایمان عمویی^۲، مجتبی افشارنیا^۳، مهدی قاسمی^۴، آرزو فیضی مقدم^۵، زهرا گرائیلی^۶، زهرا آقالری^۷

دریافت مقاله: ۹۷/۴/۱۲ ارسال مقاله به نویسنده جهت اصلاح: ۹۷/۷/۱۷ دریافت اصلاحیه از نویسنده: ۹۷/۸/۱ پذیرش مقاله: ۹۷/۸/۲

چکیده

زمینه و هدف: افزایش غلظت دی‌اکسید کربن (CO_2)، منجر به کاهش آسایش و اختلال در یادگیری می‌شود. لذا پژوهش حاضر با هدف تعیین غلظت CO_2 کلاس‌های درسی شهرهای بابل و گناباد و ارتباط آن با تهویه و دمای کلاس‌ها انجام شد.

مواد و روش‌ها: مطالعه توصیفی حاضر در بهار ۱۳۹۷ در ۶ دبیرستان و ۲۸ کلاس شهر بابل و ۲۸ کلاس دانشگاه علوم پزشکی گناباد در شرق کشور به صورت تصادفی انجام شد. سنجش CO_2 با دستگاه CO_2 متر انجام شد. جهت تعیین پارامترهای فیزیکی مؤثر بر غلظت CO_2 ، از اطلاعات موجود در چک‌لیست مربوطه استفاده شد. آنالیز داده‌ها از طریق آزمون‌های آماری مجذور کای، آنالیز واریانس یک طرفه و آزمون t مستقل انجام شد.

یافته‌ها: ارتباط معنی‌داری بین CO_2 با نوع تهویه ($p=0/021$) و سیستم گرمایشی در کلاس‌های شهر بابل وجود داشت ($p=0/025$).

بین غلظت CO_2 در کلاس‌های درس مدارس بابل و گناباد ارتباط معنی‌داری وجود داشت ($p=0/001$).

نتیجه‌گیری: مطالعه حاضر نشان داد که غلظت CO_2 در اکثر کلاس‌ها بالا بوده و با نوع تهویه و سیستم‌های گرمایشی و سرمایشی ارتباط داشت.

واژه‌های کلیدی: دی‌اکسید کربن، تهویه، کلاس، بابل، گناباد

مقدمه

آن‌جایی که انسان‌ها CO_2 تولید می‌کنند و در محیط‌های

بسته وسائل و لوازمی در محیط وجود دارند، بنابراین

غلظت CO_2 در محیط بسته بالاتر از غلظت آن در هوای

گاز دی‌اکسید کربن (CO_2) به عنوان یکی از گازهای

گل‌خانه‌ای از عوامل آلودگی هوا محسوب می‌شود [۱]. از

۱- استادیار گروه مهندسی بهداشت محیط، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی گناباد، گناباد، ایران

۲- استاد گروه مهندسی بهداشت محیط، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران

۳- دانشیار گروه مهندسی بهداشت محیط، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی گناباد، گناباد، ایران

۴- مربی گروه مهندسی بهداشت محیط، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی گناباد، گناباد، ایران

۵- دانشجوی کارشناسی مهندسی بهداشت محیط، کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی گناباد، گناباد، ایران

۶- کارشناسی ارشد آمار زیستی، گروه آمار و اپیدمیولوژی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران

۷- نویسنده مسئول) دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی بهداشت محیط، کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشگاه علوم پزشکی گناباد، گناباد، ایران

تلفن: ۰۵۱-۵۷۲۲۵۰۲۷، دورنگار: ۰۵۱-۵۷۲۲۳۸۱۴، پست الکترونیکی: z.aghalari@gmail.com

طول روز را داخل کلاس درس و محیط بسته می‌گذرانند [۹]. مطالعه انجام شده در هنگ کنگ روی ۵ کلاس درس نشان داد در هر کلاسی که تهویه نامناسبی داشتند غلظت CO₂ بیش از ۱۰۰۰ ppm بود [۱۰]. عدم دسترسی به کیفیت هوای مطلوب و افزایش غلظت CO₂، می‌تواند منجر به کاهش آسایش و اختلال در یادگیری آن‌ها شود. لذا پژوهش حاضر با هدف تعیین غلظت CO₂ کلاس‌های درسی شهرهای بابل و گناباد و ارتباط آن با تهویه و دمای کلاس‌ها انجام شد.

مواد و روش‌ها

مطالعه حاضر از نوع توصیفی است که به‌طور هم‌زمان در بهار ۱۳۹۷ در دو شهر بابل در شمال کشور و شهر گناباد در شرق کشور در کلاس‌های درس به عنوان محیط آموزشی انجام پذیرفت. علت انتخاب این دو شهر آن بوده است که از نظر آب و هوایی شرایط جوی متفاوتی دارند، بدین صورت که شهر بابل در شمال کشور شهری با آب و هوای مرطوب و شرجی، و شهر گناباد در شرق کشور آب و هوای گرم و خشک دارد که اصلی‌ترین فرضیه این پژوهش متفاوت بودن غلظت CO₂ بنابر شرایط جوی دو شهر بود [۱۱].

از آنجایی که هدف این مطالعه سنجش غلظت CO₂ در محیط‌های آموزشی بوده در شهر بابل کلاس‌های درس مدارس دبیرستانی انتخاب شدند که به منظور سنجش CO₂ در شهر بابل به ۶ مدرسه دبیرستانی و ۲۸ کلاس مراجعه شد. انتخاب مدارس و کلاس‌ها به صورت تصادفی چند مرحله‌ای بود. به این ترتیب که انتخاب مدارس از

آزاد است [۲]. در فضای باز غلظت CO₂ حدود ۳۸۰ ppm است، اما در بعضی مناطق شهری بیش از ۵۰۰ ppm گزارش شده است [۳]. تحقیقات اپیدمیولوژیک نشان داده که غلظت ۲۰۰۰ تا ۵۰۰۰ ppm دی‌اکسید کربن باعث اختلال در عملکرد افراد می‌شود. غلظت بالای CO₂ منجر به مشکلات تنفسی، کاهش آسایش و حتی مرگ می‌شود [۴]. مؤسسه ملی ایمنی و بهداشت شغلی آمریکا گزارش نمود که قرار گرفتن در معرض ۱۰ درصد CO₂ به مدت ۹۰ ثانیه موجب ایجاد علائم عصبی از جمله سوسو شدن چشم، تحریک روان گردان و انقباض عضلانی کنترل نشده می‌شود. همچنین افزایش شدت انقباض عضلات، شدت تنفس، سرخوش شدن و بی‌حوصلگی نیز می‌شود، همچنین غلظت ۳۰ درصد CO₂ منجر به از دست دادن هوشیاری می‌شود [۵]. Abolhassani و همکارانش در مطالعه خود تحت عنوان استنشاق CO₂ عامل التهاب ریه نشان دادند که استنشاق CO₂ توسط موش‌های آزمایشگاهی بیش از ۵ درصد، به مدت یک ساعت باعث التهاب ریه می‌گردد [۶]. غلظت CO₂، معمولاً تحت تأثیر تعداد افراد ساکن، سن و میزان فعالیت بدنی آن‌ها و ویژگی‌های ساختمان هم‌چون اندازه اتاق‌ها و وجود و نوع سیستم‌های تهویه آن‌ها می‌باشد [۷]. سنجش غلظت CO₂ به عنوان آلاینده تجمعی در محیط‌های بسته هم-چون کلاس‌های درس مدارس و دانشگاه‌ها حائز اهمیت است، زیرا فضای فیزیکی مطلوب و محیط روانی مساعد اثر مهمی بر شکل‌گیری شخصیت دانش‌آموزان و دانش‌جویان دارد [۸]. در واقع دانش‌آموزان و دانش‌جویان بیش از ۳۰ درصد زندگی خود را در مدارس و حدود ۷۰ درصد از

ندارد، هوای مرطوب: وجود دارد یا وجود ندارد) در چک لیست جمع آوری گردید. به منظور یکسان سازی شرایط اندازه‌گیری CO₂ در هر دو شهر، اندازه‌گیری غلظت CO₂ در هر کلاس پس از گذشت یک ساعت از کلاس درس انجام شد.

جهت تعیین اثرگذاری هوای خیلی گرم، هوای خیلی سرد، هوای خشک و هوای مرطوب روی میزان CO₂ پرسش‌نامه ای در اختیار ۱۰۲ نفر از دانش‌آموزان دبیرستانی مدارس شهر بابل و ۱۰۹ نفر از دانش‌جویان دانشگاه علوم پزشکی گناباد قرار گرفت. انتخاب دانش‌آموزان و دانش‌جویان از روی لیست به‌صورت تصادفی سیستماتیک انجام شد. پرسش‌نامه مورد استفاده بخشی از پرسش‌نامه استاندارد (Miljomedicine040) [۱۳] بود که پایایی و روایی نسخه فارسی آن توسط محققین ایرانی تأیید شده است. در برخی مقالات ایرانی پایایی آن با آزمون آلفا کرونباخ ۰/۷۵ محاسبه شد [۱۴]. در پرسش‌نامه مذکور پرسیده شد که آیا تا به حال شرایطی هم‌چون را در محیط کلاس تجربه کرده بودند. افراد مورد مطالعه نظرات خود را پیرامون (هوای خیلی گرم، هوای خیلی سرد، هوای خشک و هوای مرطوب) در قالب گزینه‌های "اغلب"، "گاهی اوقات" و "هرگز" بیان کردند. افرادی که بیش از ۳ بار در هفته (هوای خیلی گرم، هوای خیلی سرد، هوای خشک و هوای مرطوب) را تجربه کرده بودند، گزینه "اغلب" و افرادی که یک یا دو بار در هفته تجربه کرده بودند، گزینه "گاهی اوقات" و افرادی که هیچ نوع از هواهای مذکور را در طول هفته تجربه نکرده بودند، گزینه هرگز را انتخاب کردند.

شهر بابل به‌صورت تصادفی سیستماتیک براساس لیست موجود در اداره آموزش و پرورش شهر بابل و انتخاب کلاس‌ها با توجه به چند طبقه بودن مدارس از هر طبقه به‌صورت تصادفی حداقل یک کلاس انجام شد.

در شهر گناباد نیز جهت سنجش CO₂، ۲۸ کلاس آموزشی دانشکده‌های پیراپزشکی، پرستاری و بهداشت دانشگاه علوم پزشکی گناباد مورد بررسی قرار گرفتند. انتخاب کلاس‌ها در دانشکده‌های دانشگاه به‌صورت سرشماری بود.

جهت انجام کار در مدارس شهر بابل، ابتدا با اداره آموزش و پرورش هماهنگی نموده و در مدارس با هماهنگی مدیران و همراهی یکی از معاونین مدارس سنجش غلظت CO₂ در کلاس‌ها انجام شد. در دانشگاه علوم پزشکی گناباد نیز از طریق هماهنگی با مسولین آموزشی دانشکده‌ها، سنجش CO₂ در کلاس‌ها انجام شد.

جهت سنجش CO₂ از دستگاه استاندارد CO₂ متر مدل TES1370 استفاده شد. هنگام اندازه‌گیری CO₂ دستگاه در ارتفاع یک متر و ۲۰ سانتی‌متری از سطح زمین قرار گرفت و به مدت ۱۰ دقیقه ثابت نگه داشته شد تا عدد روی مانیتور دستگاه برای چند ثانیه ثابت شود، آن عدد نشان‌گر CO₂ در محیط بود [۱۲]. جهت تعیین پارامترهای فیزیکی مؤثر بر غلظت CO₂، اطلاعاتی از قبیل (نوع تهویه: تهویه مطبوع یا تهویه طبیعی، سیستم‌های گرمایشی: شوفاژ یا بخاری، سیستم‌های سرمایشی: کولر یا پنکه، طبقات کلاس‌ها: طبقات اول تا سوم، هوای خیلی گرم: وجود دارد یا وجود ندارد، هوای خیلی سرد: وجود دارد یا وجود ندارد، هوای خشک: وجود دارد یا وجود

میزان 2918 ppm و کم‌ترین مقدار نیز مربوط به طبقه اول 768 ppm بود. آزمون t مستقل نشان داد که ارتباط معنی‌داری بین CO_2 در دو طبقه وجود نداشت ($p=0/337$). از نظر سیستم گرمایشی به ترتیب در ۶ کلاس ($21/4$ درصد) و ۲۲ کلاس ($78/6$ درصد) از شوفاژ و بخاری استفاده می‌کردند. آزمون t مستقل نشان داد ارتباط معنی‌داری بین CO_2 با نوع سیستم گرمایشی وجود داشت ($p=0/025$)، به طوری که در کلاس‌هایی که از شوفاژ به عنوان سیستم گرمایشی استفاده می‌کردند میانگین غلظت CO_2 کمتر بود. از نظر سیستم سرمایشی به ترتیب در ۵ کلاس ($17/8$ درصد) و ۲۳ کلاس ($82/2$ درصد) از اسپلیت و پنکه استفاده می‌کردند. آزمون t مستقل نشان داد که ارتباط معنی‌داری بین CO_2 با نوع سیستم سرمایشی وجود داشت ($p=0/050$)، به طوری که در کلاس‌هایی که از اسپلیت به عنوان سیستم سرمایشی استفاده می‌کردند، میانگین غلظت CO_2 کمتر بود (جدول ۱). پرسش از دانش‌آموزان نشان داد که ۳۶ نفر (۳۳ درصد) هوای سرد را در محیط کلاس تجربه کرده بودند. آزمون t مستقل نشان داد ارتباط معنی‌داری CO_2 با هوای سرد وجود داشت ($p=0/011$)، به طوری که در کلاس‌هایی که دانش‌آموزان اظهار کرده بودند، هوای سرد را تجربه کرده بودند، میانگین غلظت CO_2 بیشتر بود (جدول ۱).

پس از جمع‌آوری اطلاعات با کدگذاری هر یک از چک لیست‌ها اطلاعات وارد نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۲ شد. از شاخص‌های توصیفی نظیر میانگین برای متغیرهای کمی و از جداول فراوانی برای بیان نتایج حاصل از آنالیز متغیرهای کیفی استفاده شد. آنالیز داده‌ها از طریق آزمون‌های آماری مجذور کای، آنالیز واریانس یک طرفه و آزمون t مستقل انجام شد. سطح معنی‌داری آزمون‌ها $0/05$ در نظر گرفته شد.

نتایج

سنجش CO_2 در ۲۸ کلاس مربوط به ۶ مدرسه دبیرستانی در شهر بابل نشان داد، در ۳ کلاس ($10/7$ درصد) میزان CO_2 زیر 1000 ppm و در ۲ کلاس ($7/1$ درصد) میزان CO_2 در بیش‌ترین مقدار یعنی بالای $544/21 \pm 2500 \text{ ppm}$ بود. میانگین غلظت CO_2 در کلاس‌ها $544/21 \pm 2500$ بود. مقایسه غلظت CO_2 بر اساس نوع تهویه ای که در کلاس‌ها وجود داشت، نشان داد که بیش‌ترین میزان CO_2 مربوط به کلاسی بود که تهویه مطبوع نداشت. در مجموع در ۲۳ کلاس ($82/1$ درصد) تهویه مطبوع وجود نداشت و تهویه به صورت طبیعی از طریق باز و بسته نمودن درب‌ها و پنجره‌ها انجام می‌شد. آزمون t مستقل نشان داد که ارتباط معنی‌داری بین CO_2 با نوع تهویه وجود داشت ($p=0/021$). مقایسه غلظت CO_2 بر اساس طبقاتی که کلاس‌ها در آن قرار داشتند، نشان داد که بیش‌ترین میزان CO_2 مربوط به طبقه اول به

جدول ۱- میانگین و انحراف معیار غلظت CO₂ کلاس‌های درسی شهرهای بابل و گناباد و ارتباط آن با برخی پارامترهای فیزیکی کلاس‌ها

مقدار P	Co ₂ (ppm) انحراف معیار ± میانگین	سطوح	مکان	پارامترهای فیزیکی
*./۰.۲۱	۹۵۸/۴ ± ۱۶۰/۷ ۱۶۸۳/۵ ± ۵۷۹/۹	دارد ندارد	کلاس‌های مدارس (شمال ایران - بابل)	تهویه مطبوع
*./۳۳۷	۱۵۲۲/۴ ± ۶۵۷/۱ ۱۶۱۱ ± ۵۰۲/۱	اول دوم	کلاس‌های مدارس (شمال ایران - بابل)	طبقات کلاس‌ها
*./۴۲۳	۹۳۵/۷ ± ۷۰۹/۳ ۸۸۹/۸ ± ۴۳۵	اول دوم	کلاس‌های دانشگاه (شرق ایران - گناباد)	
*./۰.۵۰	۱۶۵۱/۲ ± ۶۰۶/۵ ۱۱۰۷/۲ ± ۲۹۶/۵	پنکه اسپلیت	کلاس‌های مدارس (شمال ایران - بابل)	سیستم سرمایشی
*./۰.۲۵	۱۶۵۵/۷ ± ۶۲۴/۲ ۱۱۸۱/۱ ± ۲۸۸/۴	بخاری شوفاز	کلاس‌های مدارس (شمال ایران - بابل)	سیستم گرمایشی
*./۰.۱۱	۱۷۰۷/۷ ± ۴۰۹/۸ ۱۶۱۵/۷ ± ۵۸۲/۵	دارد ندارد	کلاس‌های مدارس (شمال ایران - بابل)	هوای خیلی سرد
*./۰.۱۷	۱۰۳۲/۴ ± ۶۸۲/۱ ۹۱۰/۴ ± ۴۷۰/۹	دارد ندارد	کلاس‌های دانشگاه (شرق ایران - گناباد)	
*./۰.۱۰	۱۷۱۴/۱ ± ۶۳۵/۵ ۱۶۲۸/۹ ± ۵۰۴/۷	دارد ندارد	کلاس‌های مدارس (شمال ایران - بابل)	هوای خیلی گرم
*./۵۷۷	۹۸۲/۱ ± ۶۰۳/۱ ۹۳۹/۵ ± ۵۵۷/۲	دارد ندارد	کلاس‌های دانشگاه (شرق ایران - گناباد)	
*./۶۲۱	۱۴۹۴/۷ ± ۶۲۶/۵ ۱۶۶۳/۱ ± ۵۲۰/۷	دارد ندارد	کلاس‌های مدارس (شمال ایران - بابل)	هوای خشک
*./۳۳۵	۹۳۸/۴ ± ۵۶۱/۲ ۱۰۴۸/۶ ± ۶۵۶/۱	دارد ندارد	کلاس‌های دانشگاه (شرق ایران - گناباد)	
*./۲۵۱	۱۶۴۵/۲ ± ۶۰۰/۲ ۱۶۴۶/۶ ± ۴۹۸/۶	دارد ندارد	کلاس‌های مدارس (شمال ایران - بابل)	هوای مرطوب
*./۱۵۴	۹۲۵/۹ ± ۵۲۹/۸ ۱۰۱۹/۲ ± ۶۴۶/۶	دارد ندارد	کلاس‌های دانشگاه (شرق ایران - گناباد)	
	۷۶۸	حداقل		
	۲۹۱۸	حداکثر		
	۱۵۱۸/۵۴	میانگین	کلاس‌های مدارس (شمال ایران - بابل)	
**./۰.۰۱	۵۴۴/۲	انحراف معیار		
	۴۲۷	حداقل		
	۲۵۶۵	حداکثر		
	۹۰۲/۹۶	میانگین	کلاس‌های دانشگاه (شرق ایران - گناباد)	
	۵۱۳/۸	انحراف معیار		

*آزمون t مستقل

**آزمون آنالیز واریانس یک طرفه

بحث

در مطالعه حاضر CO₂ به عنوان یک آلاینده گازی شکل موجود در هوا مورد بررسی قرار گرفت. سنجش CO₂ در کلاس ۲۸ مربوط به ۶ مدرسه شهر بابل نشان داد که غلظت CO₂ در بیشتر کلاس‌های شهر بابل بالاتر از کلاس‌های شهر گناباد بوده است. مطالعه انجام شده توسط Peng و همکارانش بر روی مدارس کشور چین نشان داد که بالاترین غلظت دی‌اکسید کربن ۴۶۹۲ ppm بود [۱۵]. مطالعه انجام شده در شرق لندن توسط Griffiths و همکارش نشان داد غلظت دی‌اکسید کربن در اکثر کلاس‌های درس بیش از ۱۵۰۰ ppm، که بالاتر از سطح توصیه شده در مدارس بود [۱۶]. Ramalho و همکارانش، بررسی میزان غلظت CO₂ در کلاس ۴۸۹ در فرانسه را انجام دادند که نتایج نشان داد در ۳۳ درصد کلاس‌ها غلظت CO₂ بالاتر از ۱۷۰۰ ppm بود [۱۷]. مطالعه حاضر، هم‌راستا با مطالعات اشاره شده نشان داد که غلظت CO₂ در کلاس‌های درس بالا بود که این امر می‌تواند به دلیل عدم استفاده از تهویه مناسب و تعداد افراد در کلاس‌های درس باشد. بنابراین، باید برای جلوگیری از انباشته شدن غلظت زیاد CO₂ با توجه به تعداد افراد در کلاس‌ها از تهویه مناسب استفاده شود. در پژوهش حاضر در کلاس‌های مدارس شهر بابل ارتباط معنی‌داری بین CO₂ با نوع تهویه مشاهده شد. به طوری که در کلاس‌هایی که تهویه مطبوع داشتند، غلظت CO₂ کمتر گزارش شد. مطالعه انجام شده توسط Canha و همکارانش در مدارس پرتغال با تهویه طبیعی و مدارس

سنجش CO₂ در ۲۸ کلاس مربوط به دانشکده‌های دانشگاه علوم پزشکی گناباد نشان داد در کلاس (۱۷/۸ درصد) میزان CO₂ زیر ۵۰۰ ppm و در سه کلاس میزان CO₂ در بیش‌ترین میزان یعنی بالای ۱۵۰۰ ppm بود. میانگین غلظت CO₂ در کلاس‌ها $820/80 \pm 520/05$ به دست آمد. نوع تهویه در تمامی کلاس‌های مورد بررسی از نوع تهویه مطبوع بود. هم‌چنین نوع سیستم سرمایشی و گرمایشی در تمامی کلاس‌ها از نوع چیلر بود. مقایسه غلظت CO₂ بر اساس طبقاتی که کلاس‌ها در آن قرار داشتند نشان داد که بیش‌ترین میزان CO₂ مربوط به طبقه اول به میزان ۲۵۶۵ ppm و کمترین مقدار نیز مربوط به طبقه اول ۴۲۷ ppm بود. آزمون t مستقل نشان داد ارتباط معنی‌داری بین CO₂ در دو طبقه وجود نداشت ($p=0/423$). پرسش از دانش‌جویان نشان داد که ۵۵ نفر (۵۳/۹ درصد) هوای سرد را در محیط کلاس تجربه کرده بودند. آزمون t مستقل نشان داد ارتباط معنی‌داری بین CO₂ با هوای سرد وجود داشت ($p=0/017$)، به طوری که در کلاس‌هایی که دانش‌جویان اظهار کرده بودند هوای سرد را تجربه کردند میانگین غلظت CO₂ بیشتر بود (جدول ۱).

آزمون آنالیز واریانس یک طرفه نشان داد بین میزان غلظت CO₂ در کلاس‌های درس دو محیط آموزشی (کلاس‌های مدارس و دانشگاه) ارتباط معنی‌داری وجود داشت ($p=0/001$)، به طوری که غلظت CO₂ در کلاس‌های درس شمال ایران بیشتر از کلاس‌های درس شرق کشور بود.

نوع تهویه و سیستم‌های گرمایشی و سرمایشی ارتباط داشت. هم‌چنین میزان CO_2 در کلاس‌های شمال ایران (شهر بابل) بیشتر بوده است که می‌توان آن را به شرایط جوی و آب و هوای مرطوب شهر بابل نسبت داد. بنابراین پیشنهاد می‌شود، با نظارت مسئولین مدارس و دانشگاه‌ها از طریق همکاری با کارشناسان بهداشت مراکز بهداشتی، حداقل سالی یک‌بار وضعیت بهداشت، محیط‌های آموزشی از نظر تمام جنبه‌های بهداشتی به‌خصوص کیفیت هوای داخل ساختمان بررسی و در صورت مغایرت با استانداردهای ملی و بین‌المللی، اقدامات اصلاحی در کلاس‌های درس انجام شود. از نقاط قوت مطالعه حاضر می‌توان به بررسی موضوع بهداشت هوا در محیط‌های بسته اشاره کرد و هم‌چنین مقایسه نتایج در در شهر متفاوت از نظر آب و هوایی اشاره کرد. از محدودیت‌ها و نقاط ضعف مطالعه حاضر عدم امکان بررسی مدارس شهر گناباد بود که این موضوع به دلیل تعداد کم مدارس دبیرستانی در شهر گناباد بود.

تشکر و قدردانی

مقاله حاضر بخشی از پایان‌نامه خانم زهرا آقارلی دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد مهندسی بهداشت محیط می‌باشد که در دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی گناباد تصویب شده است. هم‌چنین بخشی دیگر از مقاله حاصل طرح تحقیقاتی مصوب کمیته تحقیقات دانشجویی (طرح شماره ۹۶۶۱) می‌باشد بنابراین از آن کمیته و معاونت تحقیقات و فناوری دانشگاه علوم پزشکی گناباد که حمایت مالی از این تحقیق را به عهده داشته‌اند، قدردانی می‌نماییم.

فنلاند با تهویه مطبوع نشان داد غلظت CO_2 در مدارس با تهویه طبیعی بیشتر بوده است و تهویه مطبوع باعث ایجاد غلظت مناسب CO_2 در کلاس‌های درس شد [۱۸]. در اکثر مدارس مورد مطالعه، از تهویه طبیعی و باز کردن در و پنجره‌ها به عنوان راهی برای کنترل کیفیت هوای داخل کلاس‌ها استفاده می‌شد. در چین نیز، سیستم‌های تهویه مکانیکی و مطبوع در مدارس استفاده نمی‌شود و تنها راه ورود هوای تازه به کلاس‌های درس باز کردن پنجره‌ها و درها است که بدین طریق، ذرات و دیگر آلاینده‌های هوا به راحتی وارد کلاس درس می‌شوند [۱۵]. تهویه، عامل مهمی در محیط داخلی، به ویژه در مدارس محسوب می‌شود. بنابراین مسئولین مدارس، باید با نصب تهویه مناسب در مدارس از بروز بیماری‌های مرتبط با آلودگی هوای محیط‌های بسته جلوگیری نمایند. پرسش از دانش‌آموزان و دانش‌جویان نشان داد که به ترتیب (۳۳ درصد) دانش‌آموزان و دانش‌جویان (۵۳/۹ درصد) هوای سرد را در محیط کلاس تجربه کرده بودند. هوای خیلی گرم و یا خیلی سرد روی سطح آسایش افراد اثرگذار است [۱۹] و از آن‌جا که یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد میزان CO_2 در هوای خیلی سرد بیشتر است بنابراین پیشنهاد می‌شود در کلاس‌های درس دمای استاندارد برای محیط‌های بسته بین ۱۹ تا ۲۱ درجه سانتی‌گراد رعایت شود.

نتیجه‌گیری

مطالعه حاضر نشان داد که غلظت CO_2 در اکثر کلاس‌ها بالا بوده و با برخی پارامترهای فیزیکی از جمله

References

- [1] Velayatzadeh M, Davazdah Emami S, Naserzadeh Z. Correlation analysis of carbon dioxide, oxygen, temperature and humidity from Yadavaran Oil field in Khuzestan province. *Iranian J of Research in Envi Health* 2018; 3 (4): 288-99. [Farsi]
- [2] Satish U, Mendell M, Shekhar K, Hotchi T, Sullivan D, Streufert S, et al. Is CO₂ an indoor pollutant? Direct effects of low-to-moderate CO₂ concentrations on human decision-making performance. *Envi Health Perspectives* 2012; 120: 1671-7.
- [3] ASTM. Standard Guide for Using Indoor Carbon Dioxide Concentrations to Evaluate Indoor Air Quality and Ventilation. D6245-12, ASTM International, West Conshohocken, Pennsylvania 2012. Available: <https://standards.globalspec.com/std/516199/astm-d6245>.
- [4] Persily AK. Evaluating building IAQ and ventilation with carbon dioxide. *ASHRAE Transactions* 1997; 103(2): 193-204.
- [5] Seo J, Choi Y. Estimation of the air quality of a vehicle interior: The effect of the ratio of fresh air to recirculated air from a heating, ventilation and air-conditioning system. Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part D: *J Automobile Engineering* 2012; 227: 1162-72.
- [6] Abolhassani M, Guais A, Chaumet-Riffaud P, Sasco A, Schwartz L. Carbon dioxide inhalation causes pulmonary inflammation. *J Physiol Lung Cell Mol Physiol* 2009; 296: 657-65.
- [7] Mainka A, Zajusz-Zubek E. Indoor Air Quality in Urban and Rural Preschools in Upper Silesia, Poland: Particulate Matter and Carbon Dioxide. Tchounwou PB, ed. *Inter J Envi Research and Public Health* 2015; 12(7): 7697-711.
- [8] Aghalari Z, Ashrafian Amiri H, Mirzaei M, Lelahi D, Jafarian S. Investigation of Environmental Health and Safety among schools in Babol- 2015. *RSJ* 2018; 3(3): 12-19. [Farsi]
- [9] Pegas PN, Evtugina MG, Alves CA, Nunes T, Cerqueira M, Franchi M, et al. Outdoor/Indoor air quality in primary schools in Lisbon: a preliminary study. *Quim Nova*. 2010; 33(5): 1145-9.
- [10] Lee SC, Chang M. Indoor and outdoor air quality investigation at schools in Hong Kong. *Chemosphere* 2000; 41: 109-13.
- [11] Taub D. Effects of Rising Atmospheric Concentrations of Carbon Dioxide on Plants. *Nature Education Knowledge* 2010; 3(10): 21-25.
- [12] Apte MG, Fisk WJ, Daisey JM. Associations Between Indoor CO₂ Concentrations and Sick Building Syndrome Symptoms in U. S. Office Buildings: An Analysis of the 1994- 1996 BASE Study Data. *Indoor Air* 2000; 10(4): 246-257.

- [13] Hoboobati M. Evaluation of safety and health in schools and how to improve the city of Yazd. *J Med Sci and Health Services Yazd* 2001; 8(2): 89-93.
- [14] Vafaenasab MR, Morowatisharifabad MA, Ghaneian MT, Hajhosseini M, Ehrampoush MH. Assessment of Sick Building Syndrome and Its Associating Factors Among Nurses in the Educational Hospitals of Shahid Sadoughi University of Medical Sciences, Yazd, Iran. *Global Journal of Health Science* 2015; 7(2): 247.
- [15] Peng Z, Deng W, Tenorio R. Investigation of Indoor Air Quality and the Identification of Influential Factors at Primary Schools in the North of China. *Sustainability* 2017; 9(7): 1-14.
- [16] Griffiths M, Eftekhari M. Control of CO₂ in a naturally ventilated classroom. *Energy Build* 2008; 40: 556-60.
- [17] Ramalho O, Mandin C, Ribéron J, Wyart G. Air stuffiness and air exchange rate in French schools and day-care centres. *Int J Vent* 2013; 12: 175-80.
- [18] Canha N, Almeida SM, Freitas MC, Täubel M, Hänninen O. Winter ventilation rates at primary schools: comparison between Portugal and Finland. *J Toxicol Envi Health A* 2013; 76(6): 400-8.
- [19] Jafari MJ, Norloei S, Omid L, Khodakarim S, Bashash D, Abdollahi MB. Effects of heat stress on concentrations of thyroid hormones of workers in a foundry industry. *Occupational Medicine Quarterly J* 2015; 7(3): 69-79. [Farsi]

Evaluation of Carbon Dioxide Concentration in Classrooms in Babol and Gonabad Cities in 2018 and Its Relationship with Classroom Ventilation And Temperature: A Short Report

A. Zarei¹, A. Amouie², M. Afsharnia³, M. Qasemi⁴, A. Feyzimoghadam⁵, Z. Geraili⁶, Z. Aghalari⁷

Received: 03/07/2018 Sent for Revision: 09/10/2018 Received Revised Manuscript: 23/10/2018 Accepted: 24/10/2018

Background and Objectives: Increasing the concentration of carbon dioxide (CO₂) leads to reduced comfort and learning disruption. Therefore, the present study was conducted to determine the concentration of CO₂ in classrooms of Babol and Gonabad cities and its relationship with classroom ventilation and temperature.

Materials and Methods: This descriptive study was randomly carried out in spring of 2018 in 6 high schools and 28 classrooms of Babol in the north of Iran and 28 educational classes in Gonabad University of Medical Sciences in the east of Iran. A CO₂ meter was used to measure CO₂. In order to determine the physical parameters affecting CO₂ concentration, information of a checklist was used. Data were analyzed by statistical tests such as Chi-square, ANOVA and t-test.

Results: In the present study, there was a significant correlation between CO₂ and ventilation type ($p = 0.021$) and heating system in Babol schools ($p = 0.025$). There was a significant relationship between CO₂ concentration in school and university classes ($p=0.001$) in Babol and Gonabad.

Conclusion: The present study showed that CO₂ concentration was high in most classes and it was related to the type of ventilation and heating and cooling systems.

Keywords: Carbon dioxide, Ventilation, Class, Babol, Gonabad.

Funding: This research was funded by Gonabad University of Medical Sciences.

Conflict of interest: None declared.

Ethical approval: The Ethics Committee of the Deputy of Research and Technology, Gonabad University of Medical Sciences approved this study (Ethical number: IR.GMU.REC.1396.148).

How to cite this article: Zarei A, Amouie A, Afsharnia M, Qasemi M, Feyzimoghadam A, Geraili Z, Aghalari Z. Evaluation of Carbon Dioxide Concentration in Classrooms in Babol and Gonabad Cities in 2018 and Its Relationship with Classroom Ventilation And Temperature: A Short Report . *J Rafsanjan Univ Med Sci* 2018; 17(8): 789-98. [Farsi]

1- Assistant Prof., Dept. of Environmental Health Engineering, School of Public Health, Gonabad University of Medical Sciences, Gonabad, Iran, ORCID: 0000-0002-0408-3654

2- Prof., Dept. of Environmental Health Engineering, School of Paramedicine, Babol University of Medical Sciences, Babol, Iran, ORCID: 0000-0002-2873-2532

3- Associate Prof., Dept. of Environmental Health Engineering, School of Public Health, Gonabad University of Medical Sciences, Gonabad, Iran, ORCID: 0000-0001-9013-2194

4- Instructor, Dept. of Environmental Health Engineering, School of Public Health, Gonabad University of Medical Sciences, Gonabad, Iran, ORCID: 0000-0001-9567-9164

5- BSc Student of Environmental Health Engineering, Student Research Committee, Gonabad University of Medical Sciences, Gonabad, Iran, ORCID: 0000-0002-8295-3256

6- MSc in Biostatistics, Biostatistics & Epidemiology Dept., Babol University of Medical Science, Babol, Iran, ORCID: 0000-0003-1843-6614

7- MSc Student of Environmental Health Engineering, Student Research Committee, Gonabad University of Medical Sciences, Gonabad, Iran, ORCID: 0000-0002-9629-1433

(Corresponding Author) Tel: (051) 57225027, Fax: (051) 57223814, E-mail: z.ghalari@gmail.com